

Széchenyi Ágnes

JUNG UNGARN, 1911

Liberális reálpolitika és irodalmi modernség:
a Nyugat német változata Berlinben

1911. január 15-én jelent meg Berlinben a Jung Ungarn című, német nyelvű magyar folyóirat első száma. A lap egy teljes évfolyamot élt, utolsó, 12. száma decemberben látott napvilágot. Kiadója a Cassirer Verlag volt.¹ Az exkluzív berlini *német* közönségnek szólt, nem a magyar diaszpórának. A Revue de Hongrie (1908–1931) után a második „hungarológiai” folyóirat a magyar irodalom- és sajtótörténetben, ráadásul olyan, amit döntően a célországban szerkesztettek és adtak ki, nem itthonról juttatták ki a példányokat.² A lap típusa a trianoni békeszerződést követően vált gyakoribbá és fontossá, azért, hogy a tragikus fordulattal önállóvá lett ország megmutassa szellemi teljesítményeit a nyugati országok előtt,

¹ Rahel E. FEILCHENFELD–Markus BRANDIS, *Paul Cassirer Verlag, Berlin 1898–1933. Eine kommentierte Bibliographie. Bruno und Paul Cassirer Verlag 1898–1901, Paul Cassirer Verlag 1908–1933*, 2. durchgesehene und verbesserte Auflage, München, K. G. Sauer Verlag, 2005², 615. A kiadói bibliográfia több mint 800 tételt sorol fel, ebben a könyvek és a folyóiratok is benne vannak. A kiadó működése, mint a bibliográfia alcíme is jelzi, 1901 és 1908 között szünetelt. Első korszakában Dosztojevszkij és Gorkij német kiadója is volt. 1908-as újraindulása után Georg Büchner összegyűjtött írásaival, J. F. Cooper hatalmas indiánregényeit, Frank Wedekind, Heinrich Mann addigi összes műveit jelentette meg, életműszerződést kínálva az íróknak. A kiadó szerzői között van Max Liebermann, Max Slevogt, Ernst Barlach, Max Beckmann, Marc Chagall, Lovis Corinth, Ernst Toller, Karl Kautzky, Oscar Kokoschka, Georg Lukács [*Die Theorie des Romans*, 1920], Ernst Bloch, Romain Rolland, Ferdinand Lassalle és Else Lasker-Schüler. Kiadták Goethe és Schiller munkáit is. A kiadóról – elsősorban képzőművészeti profiljáról – szól Georg BRÜHL, *Die Cassirers. Streiter für den Impressionismus*, Leipzig, Edition Lepzig, 1991. A monográfia néhány oldalas külön fejezetet szentel a Jung Ungarnnak 205–208.

² A *hungarológia* szót első ízben Gragger Róbert használta az általa szerkesztett, Berlinben megjelenő Ungarische Jahrbücherben 1922-ben.

s ezzel közvetve is bizonyítsa az önálló kultúrnemzet létét és életképességét, intellektuális eredményeit.³

Dokumentumok híján nem tudunk választ adni arra a kérdésre, kinek a kezdeményezésére jött létre a Jung Ungarn, hiszen mindkét szerkesztő: Vészi József is, Hatvany Lajos is igen jól beágyazódtak a német nyelvi és kulturális közegbe. Vészi (1858–1940) a Pester Lloydnál kezdte pályáját, a magyarországi német nyelvű újságírás kiemelkedő alakja volt, a lapindítást megelőző években maga is Berlinben élt. A Pester Lloyd (1854–1944) és a többi hazai német nyelvű lap elsősorban a hazai német anyanyelvű olvasóközönséget szolgálta ki, de egyben elvi lehetőséget teremtett arra, hogy a tőlünk nyugatra élő több tízmilliós nyelvi és kulturális közösséget is tájékoztassa az itthon történt politikai, gazdasági és kulturális tényekről, eseményekről, törekvésekről. Mégis alig tudott rólunk a külföld.⁴ A Jung Ungarn ezt a lehetőséget és törekvést importálta ismét, de most már döntően a helyszínről, Berlinből.

Hatvany Lajos (1880–1961) Berlinben járt egyetemre.⁵ Akárcsak Vészi, Hatvany is kétnyelvű volt, s nyelven ez esetben az idegen nyelv mögötti kulturális kötődést, otthonosságot, jártasságot is értjük. A korabeli német kultúra és a berlini közeg sok tekintetben ismerős volt számukra.⁶ A Jung Ungarn megjelenését megelőzően Hatvany Lajos két említésre méltó olyan írással is jelentkezett a Nyugatban, amely a magyar irodalom külföldi, szorosabban németországi megjelenéséről szólt. Első cikkében egy német kiadvállalat, a *Kultur der Gegenwart* kelet-európai irodalmi antológiájáról és annak Riedl Frigyes által írt bevezetőjéről tudósította a magyar olvasóközönséget.⁷ A másik Hatvany-tanulmány – a

³ Az említett Ungarische Jahrbücher (1921–1943) mellett az olyan folyóiratokra, revükre gondolunk, mint a Jung Ungarnt megelőzően életre hívott Revue de Hongrie (1908–1931, Huszár Vilmos), a későbbi Corvina: rivista di scienze lettere (1921–1944), a Revue des études hongroises et finno-ougriennes (1923–1935, Zoltán Baranyai, Eckhardt Sándor), Études hongroises (1936–1937). Külön csoport a konzervatív Magyar Szemle körül létrehozott Nouvelle Revue de Hongrie (1932–1944, Ottlik György, Balogh József) és a Hungarian Quarterly (1936–1944, Balogh József). A kiadványsor – megszakításokkal – egészen máig tart, az 1965-ben újraindított (New) Hungarian Quarterly-ig (Boldizsár Iván, Vajda Miklós, illetve Zachár Zsófia), a Hungarológiai Értesítő, illetve a Hungarian Studies (Béládi Miklós és Jankovics József, illetve Szegedy-Maszák Mihály) című periodikáig.

⁴ Itt emlékeztetünk rá, hogy 1900–1902-ben jelent meg Apponyi Sándor *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok* című sorozatának első kötete. Ez volt az egyik első gesztus, amely felhívta a figyelmet arra, hogy a rólunk kialakult képnek milyen jelentősége van határainkon kívül. A legújabb munkákból kiemeljük: *Das Ungarnbild der deutschen Historiographie* (hg. Márta FATA, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2004) című gyűjteményt.

⁵ Szögi László adatai szerint 1867 és 1919 között a berlini Friedrich Wilhelm Universitätén 2468 magyar hallgató tanult. Ld. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon (1789–1919)*, szerk. SZÖGI László, Budapest, ELTE Levéltár, 2001, 30.

⁶ A korabeli sajtó Berlin-jellemzését ld. pl. Peter FRITZSCHE, *Reading Berlin 1900*, Cambridge, Massachusetts–London, England, Harvard University Press, 1996.

⁷ *Kultur der Gegenwart*: 60 kötetesre tervezett, 1905-től megjelenő enciklopédikus német könyvsorozat. A világháború miatt félbemaradt. Ld. Michael STÖLTZNER, *Eine Enzyklopädie für ein Kaiserreich?* in *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* Bd. 31, Heft 1, Lübeck 2008, 11–28. Hat-

terjedelmes „Magyar irodalom a külföld előtt” – már kifejezetten a Jung Ungarn előkészítésére íródott, hiszen egyértelműen a német közönséget célozza meg.⁸ Alaphangja a „Magyarországról való semmit nem tudás fájdalma”. Az esszé végül azt az önostorozó kérdést teszi föl: „[n]em tapasztaltam-e önmagamon, hogy magyar neveltetésem és iskoláztatásom, évek során kizárólagosan csak magyar olvasmányaim ellenére az első igazán fejlesztő hatásokat a külföldtől kaptam? Ha a magyar is csak így jár, mit keressen akkor Magyarországon az idegen?” Dacos válasszal fejeződik be, azzal, „igenis van olyan mondanivalóm az európai számára, ami az ő világlátását teljesebbé teszi”. Hatvany publikációi között többet is találunk, amelyek az idegen nemzetek elé való kilépés gondolatát forgatja.

A Jung Ungarnon így szól az önmeghatározás, az alcím: Monatschrift für Ungarns politische, geistige und wirtschaftliche Kultur, s igen nagy betűkkel következik a címlapon Josef Vészi neve, mint Herausgeberé, azaz főszerkesztőé. Az impresszum szerint a szerkesztőség Vészi József budapesti, Lipót körúti lakásán van. A szépirodalmi publikációkat viszont Hatvany Lajos berlini címére kell küldeni, a „belletristische Beiträge” szerkesztőjéül ugyanis Ludwig Hatvanyt tünteti fel a lap.⁹ A Jung Ungarn „fekete-vörös, magyaros ízű”¹⁰ fedlapot viselt, tipográfusa a Nyugat-könyvek és ekkor már a Nyugat-címlap tervezője, a díszlettervező és iparművész Falus Elek. Az 1911-es Nyugat és a Jung Ungarn címlapja az összetéveszthetőségig hasonló, megegyezik a betűtípus, a fekete keret, s a négyzetbe foglalt szecessziós tulipános-virágos díszítés is. S mert a két folyóirat reflektált is egymásra, hirdette is egymást, s mert Hatvany Lajos személye közös, fiók-Nyugatként is emlegették.¹¹

vany írása: *Magyar irodalom német nyelven*, Nyugat, I. évfolyam 20. szám, 1908. október 15. 243–246.

⁸ HATVANY Lajos, *Magyar irodalom a külföld előtt*, Nyugat, III. évfolyam 5. szám, 1910. március 1. 273–293. A közlés lábjegyzete szerint az írás rövidített változata a Neue Rundschau márciusi számában jelent meg. Felhívjuk az olvasó figyelmét, hogy a Nyugat-beli írás lényegesen eltér az azonos címmel a *Könyvek és emberek* című 1971-es Hatvany-kötetben közölt azonos című publikációjától.

⁹ Egészen bizonyos tehát, hogy Vészi József ekkor már nem volt tartósan, életvitelszerűen Berlinben. Tudjuk azt is, hogy Hatvany Lajos is több hónapot töltött az évben itthon és másutt külföldön. Ld. Hatvany leveleinek keltezését.

¹⁰ LENGYEL Géza, *Falus Elek*, Nyugat, 1932/7. A sokoldalú Falus Elek (1884–1950) nemcsak tipográfus, (Az Est markáns fejléce is tőle való), nem is csak könyvtervező (1909-től a Nyugat-könyvek többségének ő a megformázója), de díszlettervező is volt (Lengyel Menyhért: *Tájfűn*; Molnár Ferenc: *A testőr*), a kecskeméti szőnyegszövőműhely vezetője, köz- és magánépületek dekorátőre, kiállítás-rendező.

¹¹ A közel azonos címlap csak fél évig volt használatban a Nyugatnál, ekkor a budapesti lap váltott. A Nyugat ugyanis félévente cserélte a borítóját.

A Jung Ungarn havi terjedelme változó volt, a borító adatai szerint 7 és 10 ív között mozgott. Budapesti előfizetők Sigmund Deutsch és társának¹² üzletében, a Ferenc József téri Gresham-palotában rendelhették meg a lapot. Előfizetést minden könyvesbolt, postafiók és egyenesen a kiadó is felvett. Az első szám utolsó oldala szerint a kiadásért „Dr Ludwig Hatvany – Berlin” felelt. Ennyit árul el a külső és belső borító.

A Jung Ungarn nem közölt programcikket, munkatervét csak Vészi József egy itthoni nyilatkozatából és a feltehetően sugallt, ugyancsak itthoni lapköszönőkből olvashatjuk ki. A folyóirat rendeltetése, jelentette ki Vészi József, hogy anyanyelvünk, az idegen számára „titkos nyelv” ne falazhassa el a „titkos kultúrát” (*Geheimsprache, Geheimkultur*) a német közönség előtt. A Jung Ungarn feladata, hogy a kultúrák közötti falba ablakot vágjon, amin át a „művelt nyugat benézhet a magyar kultúra munkájának műhelyébe”.¹³ Mindössze három nappal a megjelenés után, a szabadkőműves Világban Goda Géza hívta fel a figyelmet a Berlinben megjelenő magyar folyóiratra.¹⁴ Ismertetőjében Goda is azt a „benső kényszert” keresi, ami a Jung Ungarnt létrehozta és magából a folyóiratból hoz erre vonatkozó idézetet: „Magyarországnak ismét érintkezést kell keresnie Európával. Ismét be kell kapcsolódnia az európai politikába, amelynek árából olyan politikusok rövidlátása sodorta ki, akik nem láttak messzebbre falujuk tornyánál.” Hozzáteszi, ez a „belátás és szükség fölismerése természetes következménye annak az eszmeáramlatnak, amely az utóbbi évtizedben nálunk is föltámadt, s amely nyugat-európai tanításokból kiindulva szomjássá és epedővé tette a lelkeket egy modern Magyarország rendjére, gazdaságára, műveltségére és boldogságára. Ez az eszmeáramlat kívülről jött. Képviselőinek tehát meg kellett szenvedniök érte. Harcban kellett állniok érte.” A magyarság – így a szemleíró Goda – „csontig konzervatív, de mégis nagy erejű és nagy alakulásra képes nemzet”, de nem könnyű éretté tenni a reformokra. „A terrorizmus minden eszközével korbácsolták végig a nyugat-európai eszmék híveit, utoljára kétségbe vonták azt is, ami minden becsületes embernek drága érzés: hazafiságukat is.” Végül a Nyugat íróit és a modern képzőművészeket érő bírálatok érvkésztetét is felemlíti, amikor azt mondja: „a tehetségtelenek a nemzet nevében kiáltanak halált” az újra. A kultúrát a politikai modernizáció előfutárának tartva végül örömmel állapítja meg, a Jung

¹² Ugyancsak Deutsch Zsigmond volt a kiadója az ebben az évben viszonylag sokat Berlinben tartózkodó, sokat utazó Balázs Béla *Halálesztetikájának* is. Balázs első drámájának, a *Doktor Szélpál Margitnak* (1909) már a Nyugat.

¹³ VÉSZI József, „*Jungungarn*”, *Az Irodalom*, 1911/2. Lakatos Éva adatát RÓZSA Mária idézi a Jung Ungarn bő könyvészeti leírásában: *Magyar irodalom a Jung Ungarn című folyóiratban*, Magyar Könyvszemle, 118. évf. 2002, 3, 317–321.

¹⁴ (G–a), *Jung Ungarn*, Világ, II. évfolyam, 15. szám, 1911. január 18., 1–2. Goda Géza (1874–1954) Vészi mellett dolgozott a Budapesti Naplónál, parlamenti tudósításokat, vezércikkeket és novellákat írt. A szabadkőműves Petőfi-páholy nagymestere volt, a Galilei Kör egyik alapítója. Kernstok Károly festett róla portrét.

Ungarn azt jelzi, hogy már telik a „mennyiségben és minőségben sem megvetendő exportra” is.

Néhány héttel később, a második Jung Ungarn szám megjelenése után a Nyugatban a főszerkesztő, Ignotus köszöntötte a folyóiratot.¹⁵ Kiemeli, hogy a vállalkozás „nem a német, de a legjobb angol szemléssel vetekszik”, eleven, sokszínű és komoly. Az írás szerint Berlinben is kitüntető figyelem övezi a folyóiratot. Ignotus a két szerkesztő érdemeit is számba veszi. Vészi polihisztori műveltségének kiteljesedését dicséri, Hatvanyt ugyancsak „impetuózus tehetségnek,” akinek „esztétább érdeklődését cselekvésbe tudja vinni a hatodik érzéke: a közönség iránt való”. A folyóirat rendeltetéséről gondolkodik Ignotus. Nemcsak azt tartja fontosnak, hogy a külföld számára mutat rólunk képet a Jung Ungarn, hanem hogy itthon is megerősíti a modernség hadállásait. Merthogy még itthon sem kellően tudott, propagálja a jövőt igen lelkesen Ignotus, hogy már van egy „új Magyarország”. „Biztatásul és bizonyítékul” látni és láttatni kell ezt az országot. A „nemzetek sem lehetnek el közönség nélkül. Az öntudat szép dolog, de mástól kapom. Egyes is, nemzet is. (...) A siker akkor teljes, ha észreveszik. S kivált nálunk, ahol magunkban is meghasonulva, az újat, ami jelentkezik, nemzetrontó értéktelenségnek érzik azok, akik a régiből élnek, s a réginek még értékeit is akadálynak érzik azok, akik újjal akarnak felülküszködni: nálunk kell idegen szem, mely mindezeket már megpróbált nemzeteknek tapasztalt nézésével bíránk tud lenni – érdeklődő, de érdektelen. Amely megismer és elismer bennünket. S melynek megismerése és elismerése aztán kényszerítés arra, hogy itthon, magunk is, megismerjük és elismerjük egymást.” A világ keveset tud rólunk. „Foglalkozni mindenesetre foglalkoznak velünk, tudni mindenképpen tudnak rólunk –, de ahogy addig foglalkoztak, az megalázó volt, s amit eddig tudtak, az bántó volt. Fogyatékos értesüléseiben híve a leggonoszabb indulat is jóhiszemmel ádázódhatott ellenünk. Életérdekünk – mert bizony függ sorsunk a világ ítéletétől –, hogy bárkinnek, aki *a magyar kérdést* hántorgatja, ne legyen joga keveset tudni rólunk. Ha van mód arra, hogy mindent tudjon, akkor nincs joga kinyitni a száját, amíg mindent nem tud.” A politikai feladatot abban látja, hogy míg hivatalos német politikát az „alldeutsch kacérkodás deszavauálja”, a magyar politikát pedig áthatja a „német hatással való elégedetlenkedés”, az ifjabb német és magyar nemzedékek „aláépítkezzenek” a politikai kényszerűségnek és a gazdasági valóságnak, írja a modern magyar folyóirat főszerkesztője.

A berlini befogadó környezetet ezúttal nincs módunk hosszan bemutatni, csak néhány adatot közlünk a német sajtó korabeli állapotáról. A német nemzetállam létrejötte után Berlin valóban rendkívüli fejlődésnek indult, az egykori porosz fővárosnak a századfordulón már több mint hárommillió lakója volt. Vészi József eredendő közege, a napi politikai sajtó, kimagasló számadatokat mutat. A három nagy napilap, az Ullstein kiadóvállalat kötelékébe tartozó Morgenpost, az August Scherf Verlag Lokal Anzeigere és a Mosse-cég, Theodor Wolff által

¹⁵ IGNOTUS, *Jung-Ungarn*, Nyugat, IV. évfolyam, 5. szám, 1911. március 1. 508–509.

szerkesztett Berliner Tageblatt című lapja együttesen egymillió előfizetőt mondhatott magáénak. 1914-ből van statisztikai adatunk, ebben az évben Németországban 4200 újság és 6500 folyóirat jelent meg.¹⁶ Persze a Jung Ungarn nem ennek a hatalmas publikumnak szólt, hanem a politikailag és irodalmilag tájékozott érdeklődőknek, a politikai kabinetek és a szerkesztőségek beavatott, közvéleményt befolyásoló közönségének.

A Jung Ungarn két szerkesztője között az erős tipográfiai megkülönböztetésen túl egy erős, világváltó nemzedéknyi különbség is volt. Vészi József a birodalom szülötte, de már a monarchia neveltje volt, politikai szereplőként a szabadelvűség képviselője az új század elején is. A fiatalok felfedezője volt, a Budapesti Napló megalapítója. A Naplóban a század első éveitől kezdve a későbbi Nyugat prózáíróinak adott helyet, nála publikáltak a későbbi polgári radikalizmus képviselői, ő volt a nagyváradi lapoknál dolgozó Ady Endre, Biró Lajos, Nagy Endre és Lengyel Géza felfedezője és Budapestre csábítója.¹⁷ Igen jó anyagi körülmények közt élő sajtómágnás volt, de nem a leggazdagabbak közül való, soha nem került föl a virilisták listájára.

Vészi József 1907 végén családjával együtt kiköltözött Berlinbe.¹⁸ Azért kényszerült erre a lépésre, mert miután elvállalta a politikai patthelyzetben hatalomra jutó Fejérváry („darabont”)-kormány sajtóirodájának vezetését (1905), lassan elfogyott körülé itthon a levegő. Mint Vészi „hivatalos” életrajza mondja, a Budapesti Napló főszerkesztője kizárólag Fejérváry Gézának hozta meg az „áldozatot, hogy állami szolgálatot vállaljon”.¹⁹ A parlamenten kívüli erőként hatalomra kerülő kormány jelszava és létalapja az általános választójog volt. Vészi, aki nagy patrióta volt, egyszersmind a 19. századi liberalizmusra fölesküdt gondolkodó, ezzel a döntésével a szabadság elsősege, a jogkiterjesztés elve mellett voksolt. A sajtóiroda vezetője együtt bukott a – sem az országgyűlés, sem a közvélemény által nem támogatott – kormánnyal, és a személyét ért durva támadások miatt jónak látta néhány évre visszább húzódni. (A Jung Ungarnban használt hangja – talán éppen ezért – erősen aulikus volt.)

¹⁶ Peter FRITZSCHE, *Reading Berlin 1900*, Cambridge, Massachusetts–London, England, Harvard University Press, 1996, 53. Kirívóan gyors volt ez a fejlődés, 1841-ben még 25 potenciális olvasóra jutott egy lappéldány, 1850-ben 9-re, 1885-ben 5-re. Ld. még: Rudolf SCHENDA, *Volk ohne Buch: Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910*, Frankfurt, Klostermann, 1970, és Stephan SCHREDER, *Der Zeitungleser*, Vienna, 1936, továbbá: *Realexikon der deutschen Literaturgeschichte*, begründet von Paul MERKER und Wolfgang STAMMLER, Band 4., Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1984, 977–998.

¹⁷ Ady 1903-ban is elragadtatottan írt Vésziről még a Nagyváradi Naplóban, és 1915-ben is „lapdirektorom és fogadott apám”-ként beszélt róla. Vészi foglalkoztatta és röptette még Szini Gyulát, Kosztolányi Dezsőt, Csáth Gézát, Szép Ernőt, Kabos Edét, Hegedűs Gyulát, továbbá Jászi Oszkárt, Lyka Károlyt is.

¹⁸ Az Aradi Közlöny 1907. október 31-i száma adta hírül a 8. oldalon, hogy „Vészi kivándorol”.

¹⁹ *Országgyűlési almanach 1931–1936*, 549.

Berlini életéről keveset tudunk. Önéletrajza szerint a német fővárosban öt pesti lap levelezője volt.²⁰ Vészi József teljes személyes hagyatéka elpusztult a Duna-parti Lloyd-palota bombázásakor, mint főszerkesztő itt lakott ugyanis. (Elpusztult lapjának, a Pester Lloydnak irategyüttese is.)

Jól dokumentált Vészi József kapcsolata Max Reinhardtval, akinek a Jung Ungarn éve alatt már magasan állt a csillaga. Berlinben Max Reinhardt magyar barátai, élükön Beregi Oszkárral rávették, állítsa színpadra a *Bánk bánt*. A rendező azzal a feltétellel vállalta, hogy eleget tesz a felkérésnek, amennyiben Vészi fordítja le a darabot.²¹ A kevés dokumentált információ mellett a családi visszaemlékezésekre hivatkozhatunk. Nagy társasági életet élt a Vészi család Berlinben, rengeteg muzsikus járt hozzájuk, feltehetően a hírességek társaságát kereső Vészi Margit révén.²² (Vészi Margit maga is állított ki a Cassirer Művészeti Szalonban. Néhány képét egy csoportos kiállításon mutatták be 1910 áprilisában.²³) Kapcsolatban voltak a zongoraművész Joseph Levinne-nel, az akkor még nagybőgős, később karmesterként igen nagy elismerést szerző Serge Koussewitzkyvel és Hermann Jadlowkerrel, a jeles Wagner-tenorral. Vésziék minden bizonnyal központi szereplői voltak az emigráns magyar társaságnak, egyik Adynak szóló levelében Hatvany Lajos „Biró–Vészi colonia”-ként beszél róluk.²⁴ Az ekkori berlini magyar emigráció törzshelye a Luitpold kávéházban volt.

Nem tudjuk biztosan, mikor tért vissza Budapestre Vészi József. Több jel szerint már 1910-ben hazajött.²⁵ 1911-ben Budapesten az a hír járta, hogy megveszi a Világot.²⁶ 1911. december 20-án német nyelvű lapot indított Budapesten, a rövid életű Budapest Pressét. A következő évben Singer Zsigmond hívására visszatért a Pester Lloyd kötelékébe, ahhoz a laphoz, ahol pályáját kezdte és 1938-ig, nyugalmoba vonulásáig a lap első számú vezetője maradt.

²⁰ *Országgyűlési Almanach az 1935–1940. évi országgyűlésről*, HAEFFLER István szerk., Budapest, 1940, 169.

²¹ STAUD Géza, *Max Reinhardt*, Budapest, Gondolat, 1977, 104–107. (Szentől szemben)

²² Vészi Margit 1909-ben vált el Molnár Ferencről, ezután csatlakozott a Berlinben élő családhoz. Berlinben főként festéssel foglalkozott, több német alkotóról, művésztől készített portét. Több ízben szerepelt a Nemzeti Szalon, a Műcsarnok, a Képzőművészeti Társaság kiállításain. 1910-ben a Könyves Kálmán Szalonban 60-nál több képét állították ki, munkái egy egész termet megtöltöttek. Vészi Margit képeiről Lengyel Géza is írt a Nyugatban, Tövis [Rózsa Miklós] A Hétben. Ld. FODOR Mária, *Vészi Margit sorsa a XX. századi magyar emancipáció tükrében* c. szakdolgozata, ELTE BTK, 2005.

²³ A csoportos kiállításon még egy magyar képzőművész szerepelt a 15 művész között, a szobrász és iparművész Kövesházi Kalmár Elza. A kiállítók között igazi nagy nevek is voltak, többek között Claude Monet, Camille Pissaro, Pierre August Renoir és Alfred Sisley. Georg BRÜHL, *i. m.*, 159.

²⁴ Hatvany Lajos levele Ady Endrének, Berlin, 1909 február. *Ady Endre levelei*, 2. kötet, 1909–1913, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 265.

²⁵ Az idézett országgyűlési almanachban – saját magáról írott életrajzában – az szerepel, hogy két évet töltött Berlinben.

²⁶ Szüts Dezső [Ady nagyváradi újságírotárs] levele Ady Endrének, 1910. július 31. *Ady Endre levelei*, 2. kötet, *i. m.*, 384. A levél szerint pesti újságírói körökben Ady vélt odaszerződéséről is beszéltek.

A mindössze 31 éves irodalmi szerkesztő, Hatvany Lajos neve az impreszumban nagyságrenddel szerényebben szerepel. Csak a belső borítón tüntetik fel a nevét normál betűmérettel. Az imént említettük Vésziről, hogy noha tehetős sajtómágnás volt, annyira mégsem volt gazdag, hogy mecénási szerepet vállaljon. Nem így állt a helyzet az iparmágnás fiatalember esetében. Hatvany Lajosnak ezekben az években két német könyve jelent meg, 1908-ban Lipcsében a *Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten* című – Jules Lemaître hangján megszólaló – pamfletje, disszertáció-naplója.²⁷ Hatvany könyve komoly visszhangot vert Berlinben is, Budapesten is.²⁸ Következő könyvét – *Ich und die Bücher* – már a berlini Cassirer Verlag adta ki 1910-ben. Feltételezzük, hogy Cassirerek bíztak Hatvany nevében, közreműködésében, s hogy a kiadó látott fantáziát a német–magyar folyóiratban is. (Nem tartjuk kizártnak, hogy a kiadó mellett Hatvany szintén fektetett pénzt a Jung Ungarnba. Egyelőre azonban semmit nem tudunk a folyóirat anyagi hátteréről.) Ugyanekkor Hatvany nagyobb németországi vállalkozást is remélt. „E napokban itt járt német kiadóm – írta Ady Endrének 1909 februárjában. 12 kötetes magyar írórtár tervezünk. Bródy, Gárdonyi, Tömörkény, Molnár, Mikszáth, Baksay, Szini, Jób, Ignotus, Biró, Ambrus, Herczeg. Novel-lák. [...] Még a dolog ki nem alakult. Vésziéknek vittem a kiadót, ki a könyvek felét Magyarországon szeretné eladni.”²⁹ S ezután szó kerül a hivatalos intézményi kapcsolatok (akadémiák, casino, állami szubvenció) lehetőségéről is. Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a könyvsorozat tervében említett prózáírók egy kivétellel megjelentek a Jung Ungarn oldalain is.

Más területről is van fontos adatunk Hatvany Lajos, Vészi József és Cassirerek együttműködéséről, ez még a folyóiratuk megindulása előtti berlini magyar képzőművészeti kiállítás. A Jung Ungarn berlini kiadója, a Paul Cassirer Verlag a korszak *modern* kiadója volt. Bruno és Paul Cassirer 1898-ban alakult családi vállalkozása egy művészeti szalont is működtetett, mely az avantgárdot, a berlini szecessziót, a francia impresszionistákat, posztimpresszionistákat, különösen Vincent van Gogh és Cézanne műveit favorizálta, hozta divatba Berlinben.

A berlini Sezessionban 1910 elején egy hónapon át tartó, az utolsó évtizedek legjava természetét bemutató kiállítást rendeztek magyar művészek munkáiból. A kiállítás fő szervezői Meller Simon³⁰ és Hatvany Lajos voltak. A magyar kiállítás pontos műtárgylistája nincsen meg, csak a kritikákból, illetve egyéb levélbeli említésekből tudjuk, kik szerepeltek a német kiállításon. Azt azonban, hogy melyik művükkel, többnyire nem. A tárlat Munkácsyval nyitott, a hazai plein air

²⁷ A könyv máig tartó hatását illetően ld. pl. SZILÁGYI János György, *Szirénzene. Ókortudományi tanulmányok*, Budapest, Osiris, 2005. Ld. még e kötet értékelését Radnóti Sándortól, *Élet és Irodalom*, 2005, 22. sz.

²⁸ Itthon Jászi Oszkár írt róla a Huszadik Században.

²⁹ *Ady Endre levelei, i. m.*, 266.

³⁰ Meller Simon (1875–1949) művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum munkatársa, a grafikai és szoborgyűjtemény fejlesztője. Meller Simon és Hatvany Lajos levelezését az MTA Kézirattárra őrzi.

festészet úttörője, Szinyei-Merse Pál képviselte az átmenetet, jelen volt a már ugyancsak halott és itthon akkor csak néhány éve felfedezett Paál László, aztán Pór Bertalan, Czigány Dezső, Orbán Dezső, a nagybányai Iványi Grünwald Béla, tanítványa Czöbel Béla, illetve Fényes Adolf, Rippl-Rónai, Ferenczy Károly. Legalábbis ezek a nevét említi a magyar beszámoló. Majdnem együtt vannak tehát már a „Nyolcak” is.

A kiállítás anyaga azért volt rendkívüli, mert „ezúttal bizottságok, miniszteri biztosok nélkül állapították meg, mit kell kiállítani. Mert a hivatalos fémjelzéssel nem törődtek, mert a múzeumok világszerte egyforma sablon-kollekciója helyett, a szertehulló, halott kollekciók helyett exportáltak valamit, ami önmagában egész, összefüggő eleven, amihez való közösséget minden kultúrember, – magyar, vagy olasz, vagy svéd, vagy német – megtalálja.”³¹

A kiállítás után a Nyugatban Lengyel Géza foglalta össze és ismertette a német sajtóvisszhangot. „Volt abban valami különös, valami, – speciális helyi ismeretek nélkül – nehezen érthető, hogy itt-ott milyen ragyogó örömmel fogadták a magyar kiállítással együtt az egész magyar művészetet, az egész magyar szellemi, az általános nemzeti életet becsmérelő szemelvényeket. Egészen furcsa volt ez az öröm és nem maradt zavaratlan. Azok a paprika-iszonnyal teli cikkekcskék, melyeket oly buzgón idéztek idehaza, frissiben, a kiállítás megnyitásakor termettek és mindinkább elszigetelve, kisebbségben maradtak, olyan mértékben, amint az alaposabb és nemzeti, politikai tendenciáktól ment kritikusok a kiállítás tanulmányozásával elkészültek és a cikkeik sorra megjelentek. Lassan, meg-megszakított egymásutánban jelentek meg. Most együtt van a java annak, amit német újságok és folyóiratok a magyar kiállításról írtak. Most elkészíthető e kulturális vállalkozás erkölcsi mérlege s akár számszerűen lehetne kimutatni, hogy a túlnyomó többség a magyar festőművészetről itt-ott a hódolat, leggyakrabban a dicséret és az elismerés, ami azonban a legfontosabb, végig a megbecsülés, a komolyan vevés hangján ír. Innen, a távolból a mérleg elkészítéséhez nekünk nincsenek egyéb adataink, mint amiket a nyomtatott betű szolgálhat. Ezeket az adatokat azonban nyugodtan el lehet fogadni. A német kritika általában harapó kritikának ismeretes. A magyar kiállítást pedig egy külön előítélet fogadta, hagyományos előítélet, a durvának, a barbárnak, az ázsziainak a keresése, amely azonban szerencsére csak az első napokban s egészen szórványosan jutott kifejezésre.”³²

Lengyel Géza szemlét azért idéztük a szokottnál hosszabban, mert jellemzi a Jung Ungarnt övező közeget is.

³¹ LENGYEL Géza, *A berlini kiállítás mérlege*, Nyugat, III. évfolyam, 7. szám, 1910. április 1. 440–444.

³² LENGYEL Géza, uo. Lengyel címmel, szerzővel, igaz, dátummegjelölés nélkül, de pontosan idézi a német kritikákat.

A Jung Ungarn tanulmány-rovata

A Jung Ungarn-számok első felében kaptak helyet a publicisztikák (ezek mindegyikét a főszerkesztő, Vészi József írta), erre következtek az értekező és ismeretterjesztő dolgozatok, könyvszemlék. A legjobb szakértők tollából. Fordítót soha nem tüntetnek fel ezeknél a publikációknál, valószínű, hogy 1911-ben többnyire a szerzők is kétnyelvűek voltak. A tanulmányok megjelölték a szerzők hivatali funkcióit is, támaszkodtak a szerzők intézményi tekintélyére is. A lapot Vészi kéthasábosan tördelt glosszarovata zárta.

Vészi az első publicisztikájában³³ – mint már idéztük a Jung Ungarnt szemlélő Világból is – megidézte a szabadelvű igazságügyminisztert, Szilágyi Dezsőt, akit Jászi Oszkár így búcsúztatott halálakor, 1901-ben: „Egész kétségtelen előtünk, hogy a jövő történetíró Szilágyi Dezső halálával fogja megjelölni a magyar liberalizmus végét”.³⁴ A Jung Ungarn ezt az egyre gyengülő liberalizmust akarta továbbvinni, ennek az eszmének képviselője volt ekkor Vészi József is. Elősoroljuk és kommentáljuk a folyóirat legfontosabb tanulmányait. (Jelezzük, hogy az írások tartalmi elemzésére egy későbbi dolgozatunkban fogunk sort keríteni. Itt és most elsősorban informáljuk az olvasót az elfeledett orgánumról.)

Az első publicisztika után közvetlenül következett Emerich von Halász, azaz Halász Imre³⁵ a három részben folytatódó, egyenként is terjedelmes *Bismarck és Andrássy* című esszéje. A közlésfolyam utóbb megjelent a Nyugatban, majd 1913-ban önálló könyvként is.³⁶ A közléssel egy *mindkét* ország közönséget is érdeklő külpolitikai témának adott helyet a Jung Ungarn. Fontos volt a téma az itthoni közönség számára, mert nemhogy külpolitikai informáltságról nem lehetett ekkor itthon beszélni, de még külpolitikai hangulatról sem, mint a könyv megjelenté után a korabeli szemlélő megfogalmazta. A német érdekektől magát többször elhatároló Andrássy Gyulát Bismarck egyébként a nemzetközi politikában legjobb hadnagyának szerette volna tudni, bár fölöttébb bosszantotta önállósága. Ugyanakkor a három császár (az osztrák, a német és az orosz) együttműködésének egyedüli biztosítékát és a dualizmus stabilitásának legfőbb zálogát látta és tisztelte Andrássyban. Komoly hibájának tartotta azonban, hogy túl sokat foglalkozott a jövővel kapcsolatos kombinációkkal, és eközben elmulasztotta az akkori jelen lehetőségeinek célszerű kihasználását. Andrássy a Balkán kapcsán

³³ Josef VÉSZI, *Gespräch mit einem Toten*, Jung Ungarn, 1911/1., 1–11.

³⁴ JÁSZI Oszkár, *Szilágyi*, Huszadik Század, 1901, 158.

³⁵ Halász Imre (1841–1918) publicista, szerkesztő (Pesti Napló, Magyarország, Magyarország Anyagi Érdekei, Pester Lloyd, Neues Pester Journal, Nemzetgazdasági Szemle, Kelet Népe). 1911-ben a Nyugat közölte *Egy letűnt nemzedék* című emlékiratát. Újrafelfedezését ld. KŐSZEG Ferenc, *Egy letűnt nemzedék elfeledett krónikása*, Holmi, XX(2008), 1. sz., 108–128.

³⁶ A mű ismertetését ld. LENGYEL Géza, *Bismarck és Andrássy. Halász Imre könyvéről*, Nyugat, 1913/10, 763–765. A kapcsolat modern feldolgozását: DIÓSZEGI István végezte el (*Bismarck és Andrássy. Magyarország a hatalmi politikában a XIX. század második felében*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 1999).

végleges és ideális megoldásokon gondolkodott, holott ez – már akkor is – irreálisnak mutatkozott. Andrassy – a korban ez még ritkaság volt – komolyan használta a sajtót, tájékoztatta a publicistákat. Halász pedig, aki 1871-ben a miniszterelnöki sajtóiroda vezetője volt, belülről láttatta a történéseket, és négy évtized múltán esszesorozatával a „szegényes magyar memoire-irodalmat erősítette meg egyszerre”.³⁷ Bismarckra még kétszer tért vissza a Jung Ungarn. Egy ízben vitacikket közölnek Bismarck és a magyar emigránsok kapcsolatáról, illetve egy a nagypolitika szempontjából kevésbé jelentős, de figyelmes (és fényképes) visszaemlékezést Julius Kepes Bismarckkal való találkozásairól.³⁸ (A Cassirer Verlag történetét feldolgozó monográfia úgy értékeli az imént említett a publikációkat, mint az akkori évek németországi Bismarck-kultuszának direkt hatását.³⁹)

Osztrák politikai vonatkozásokkal is foglalkozott a Jung Ungarn. Ezek közül az írások közül jelentőségében kimagaslik a volt miniszterelnök, Tisza István megszólalása.⁴⁰ Tisza az 1867-es kiegyezést osztrák szemmel vizsgáló könyvről írt nagy és a folyóirat élén hozott tanulmányt. (Ebben a számban elmaradt Vészi publicisztikája.) Tisza ekkor a 250 képviselőt magáénak mondható új Nemzeti Munkapárt vezetője volt, de a trónörökösrel, Ferenc Ferdinánddal való szembenállása miatt nem is kaphatott volna kormányfői szerepet, aminek a gondolatát ezért inkább maga utasította el. Az újonnan indított konzervatív-nacionalista Magyar Figyelő szerkesztője volt, megszólalását német és osztrák figyelem övezte. Tanulmánya magyar nyelvű változatát saját orgánuma is közölte.⁴¹

Az érdeklődés és tájékoztatás sokarcúságát mutatja a többi tanulmány és esszé is. Közöltek terjedelmes dolgozatot a bank- és valutakérdésről (Alexander Matlekovics⁴²), az indiai iszlám egy költőjéről (Alexander von Kégl⁴³), az új magyar perrendtartásról (Armin Fodor⁴⁴), a jégkorszakbeli emberek magyarországi kutatásáról (Ottokar Kadic⁴⁵), a magyar–román búzaháborúról (Thomas von

³⁷ LENGYEL Géza, uo.

³⁸ Kepes Gyula (1847–1924) orvos, a Honvédelmi Minisztérium egészségügyi osztályának vezetője.

³⁹ Georg BRÜHL, *i. m.*, 207.

⁴⁰ Tisza István személye meglepetés, hiszen ekkor indul saját, hangsúlyozottan a Nyugat ellenében és ellensúlyozására létrehozott orgánuma, a Magyar Figyelő. Köztudomású Ady Endre és Tisza István egymásról való vélekedése. De – és ez is lényeges – amikor Ady feleségül akarta venni Boncza Bertát, Tisza Istvánt kérte, hogy vonakodó apósánál járjon közbe. Tisza István és a magyar irodalom, illetve fordítva, a magyar irodalom és Tisza István kapcsolata még elemzésre vár.

⁴¹ TISZA István, *Oszttrák mű a 67-iki kiegyezésről*, Magyar Figyelő, I. évfolyam, 1911, II., 433–454.

⁴² Matlekovics Sándor (1842–1925) jogász, a nemzetgazdaságtan magántanára a budapesti egyetemen, a közgazdasági kiegyezés alatt az egyik legfontosabb magyar tárgyaló, az ipari liberalizmus egyik képviselője, akadémikus.

⁴³ Kégl Sándor (1862–1921) orientalista, akadémikus. A budapesti tudományegyetemen a perzsa nyelv és irodalom első tanára volt. 11 ezer kötetes könyvtára az MTA Keleti Gyűjteményének része, az egyik legnagyobb volumenű ajándék, amit az Akadémia kapott.

⁴⁴ Fodor Ármín (1862–?) jogász, 1911-ben kúriai bírósági elnök. 1910–12 között a kormány kiküldötte a váltójogi konferencián Hágában. 1911-ben jelent meg *Polgári perrendtartás* című könyve.

⁴⁵ Kadič Ottokár (1876–1957) geológus, ősrégész, a magyar barlangi ősemberkutatás megalapítója.

Kosutány⁴⁶). Műfaját tekintve ide tartozik egy a németiség szempontjából kiválasztott művészeti tanulmány is, Meller Simon ismertetője egy magyar szerző – Felvinczi Takács Zoltán – Dürer-kötetéről. A legújabb magyar drámatermésről is közölt beszámolót a Jung Ungarn első száma, benne főként Kóbor Tamás, Biró Lajos, Molnár Ferenc, Szomorj Dezső darabjairól esik szó (Ladislaus von Márkus⁴⁷).

Egymás után említjük a *német tárgyú* illetve *germanisztikai* tanulmányokat, írásokat, ezek a lap feladatvállalásából, közvetítő szerepéből adódóan számosak.⁴⁸ Milyen intézményi keretek között és milyen szinten foglalkoztak itthon a német irodalommal és kultúrával a Jung Ungarn 1911-es megjelenése idején? Meglehetősen hosszú múlttal rendelkezett már ez a tudományterület. 1784-től kezdődően tanítottak német nyelvet és irodalmat a budapesti tudományegyetemen, első tanára még német volt, a második azonban már magyar. 1875-ben alapították a „német nyelv és irodalom” (egyszemélyes) *tanszékét*, melynek élén harminc éven át, akadémiai főtitkárrá választásáig Heinrich Gusztáv állt.⁴⁹ (Mint már említettük is, nála tanult Vészi József.) 1896-tól már külön nyelvészeti tanszék is működött az egyetemen belül, élén Petz Gedeonnal. 1895-től az Eötvös Collegium a francia és franciás kultúra szigetét hozta a „nagy német áradatba”⁵⁰ – s mégis, a német nyelvvel foglalkozó legterjedelmesebb publikációt egy volt Eötvös-kollégista tollából olvashatjuk a Jung Ungarnban (Franz Kräuter⁵¹). Az érdekes, bár meglehetősen speciális közlemény-sor a magyarországi németek nyelvjárásait és a nyelvjárás kutatást bemutató tanulmánysorozat.

A német vonatkozású publikációk közül kiemelkedett az erdélyi szászok politikájáról szóló írás (Emil Neugeboren⁵²), a képmellékletekkel közölt „Lenau és a magyar táj” című tanulmány (Otto Alscher⁵³), az erdélyi szászok mezőgazdaságáról szóló írás (Béla Balkányi⁵⁴). Külön taglalást kívánna az a tanulmány, amely

⁴⁶ Kosutány Tamás (1848–1915) agrárkémikus, akadémikus. A búza és liszt hazai tudományos vizsgálatának megalapítója. A mezőgazdasági ipar műszaki fejlesztésének úttörője volt.

⁴⁷ Márkus László (1882–1948) rendező, kritikus, szcenikus, díszlettervező (némafilmeké is), színházigazgató. Tagja volt a Thália Társaságnak, 1907-től a Magyar Színház rendezője volt. 1925-től 1944-ig az Operaház (fő)rendezője, igazgatója.

⁴⁸ A *germanisztika* kifejezés [’germán filológiával foglalkozó tudomány’] első magyar előfordulásáról 1851-ből van adatunk. *Újkori ismeretek tára* I–VI., Pesten, 1850–1855.

⁴⁹ SZENTPÉTERY Imre, *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935, 302–304, 317–318, 537–538, 567–568.

⁵⁰ LACZKÓ Géza, *Az Eötvös Collegium, középiskolai tanárjelöltek állami internátusa*, Nyugat, 1920/15–16. sz., 817–818.

⁵¹ Franz Kräuter [Krauter Ferenc] (1885–?) 1905-ben az Eötvös Collegium II. éves hallgatója. Középiskolai tanár volt.

⁵² Neugeboren Emil Gusztáv (1870–?) újságíró, szerkesztő, a nagyszebeni kerület képviselője. 1900-tól a Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt szerkesztője.

⁵³ Otto Alscher (1880–1940) költő, író.

⁵⁴ Balkányi Béla (1884–?) földbirtokos. Tárcaikat, közgazdasági tanulmányokat írt. Rendszeresen publikált a Huszadik Században is. A Balkányi fivérek is családi kapcsolatban voltak Vészi Józseffel, Balkányi Kálmán Vészi veje volt.

a Bánk bán-téma német irodalmi megjelenését elemzi. Max Ruttkay-Rothauser⁵⁵ dolgozata a dráma berlini bemutatásához időzítve jelent meg.⁵⁶ Rövidebb terjedelmű, de ugyancsak nagyvonalúan magasztaló Eugen Mohácsi beszámolója a magyarországi német irodalomról.⁵⁷ Megemlítendő még Dr. Elemér Kutasi bővebb beszámolója a budapesti Goethe Múzeumról⁵⁸ és Josef Bayer Schiller drámáinak magyarországi bemutatóiról tartott akadémiai székfoglalójának közlése.⁵⁹ Beszámolt a folyóirat a „magyar rónán” élő német népdalokról is.⁶⁰ Az új, egyértelműen *modern* német szellem és művészet iránti érdeklődést tanúsítja egy recenzió is: Bárdos Artúr *Az új színpad* címmel írt könyvét a Jung Ungarn nem kis túlzással úgy mutatja be, mint egy magyar Reinhardt-könyvet.⁶¹ Itt a szerző a Jung Ungarn irodalmi modernizmusával rokon törekvésekre teszi a hangsúlyt.

Figyelmet és elemzést kapott még a Jung Ungarnban a szocializmus kérdése.⁶² A folyóirat visszatekintett az 1910-es gazdasági évre, foglalkoztak – akkor Magyarországnak még volt kijárata a tengerre – a tengeri hajózás kérdésével. (Megjegyezzük, hogy a Jung Ungarn hirdetői között végig jelen volt a Ganzgyár, a Kornfeld család érdekeltségébe tartozó iparvállalat. Ezek szerint tehát volt Hatvanytól *független* magyar ipari tőke is a lap háttérében, ha hirdetés formájában is.⁶³) Számos egyéb témát is kínált még a Jung Ungarn a német olvasóknak.

⁵⁵ Ld. a 43. l-j-et.

⁵⁶ Jung Ungarn, 1911/4,450–473. A dráma budapesti bemutatója 1911. április 28-án volt, ezután kezdte játszani a berlini Deutsches Theater. A darab itthoni kritikái mind jelzik a bemutatóban rejlő veszélyt. Különösen Riedl Frigyes hangsúlyozta a tendenciózus félreértés lehetőségét: a dráma „egy külön élő nem készített német színházi közönségre mindig azt a hatást fogja tenni, hogy a németek ellen irányított tendenciás dráma; azt a hatást fogja tenni, hogy e műben a németgyűlöletet dicsőítik”.

⁵⁷ Mohácsi Jenő (1886–1944) költő, műfordító. Számos magyar művet fordított németre, köztük *Az ember tragédiája* (1935) és a *Bánk bán* (1940) című nemzeti drámáinkat.

⁵⁸ A „Goethe Múzeum” az 1895-ben az MTA-nak adományozott több ezer darabot számláló Elischer Boldizsár-féle Goethe-gyűjtemény (kézirat, kép, metszet, partitúra stb.).

⁵⁹ *Schillers Dramen auf der alten ungarischen Bühne*, Jung Ungarn, 1911/7, 798–802. Bayer József (1851–1919) színháztörténész a Magyar Shakespeare Tár szerkesztője.

⁶⁰ Mathes NITSCH, *Deutsche Volkslieder auf dem ungarischen Heideboden*, Jung Ungarn, 1911/3, 400–421.

⁶¹ Max RUTTKAY-ROTHAUSER, *Ein ungarisches Reinhardt Buch*. Verlag des „Nyugat”, Budapest, Jung Ungarn, 1911/6, 737–739. Ruttkay-Rothauser Miksa (1863–1913) a Neues Pester Journal és a Pester Lloyd újságírója, színikritikusa. A kötetet egészében Reinhardt-könyvnek nevezni túlzás, Bárdos Artúr ennél sokkal többről beszél munkájában, igaz, a rendezővel való együttműködése önálló fejezetet kap.

⁶² Dr. Richard LETZNER, *Ein Buch über den Sozialismus*. FÖLDES Béla,; *A szocializmus*, 1–2., Budapest, 1910.

⁶³ Hatvany Lajos és Kornfeld Móric kapcsolatát elemeztem a *Kornfeld Móric: Trianontól Trianonig* című kötetben (Budapest, Corvina, 2006). Itt csak azt emelem ki, hogy 1909-ben Ignó is gondolt arra, hogy egy modern kiadót kellene alapítani. „Lelki szemeim előtt már látom valamely nagybank vagy takarékpénztár égisze alatt az új Verlaget, mely lapot ad ki, Tháliát tart fenn, munkáselőadásokkal, Kernstok-kiállítást rendez és Bartók-koncerteket, valamint Nyugat-felolvasásokat, s igazgatója, pl. Ernst, irodalmi direktora én vagyok, lektorom Osvát, ügyésze Fenyő, s elnöke, pl. Hirsch Albert (aki örülten csudálkozna ezen a Zumutungon). Én egy fél év

Érdekelte például a folyóiratot az „állami munkahalmaz”,⁶⁴ a vogul népköltészet, a városi lakáspolitikai⁶⁵ (az ismertető írója Wildner Ödön fővárosi tanácsnok, a városháza szociálpolitikai és közoktatási osztályának vezetője volt). Közölt tanulmányt a jelzálogtartozásokról és az ingatlanadókról,⁶⁶ az erdélyi földgázlelőhelyekről, Hortobágy jövőjéről (Koloman Balkányi), az utolsó számban pedig az ismeretelmélet szociológiájáról (Eugen Láncki⁶⁷).

A társadalmi, tudományos témák írói esetében – mint ezt már említettük, a szerkesztők jelzik a többnyire már szakértelmiségi szerzők hivatali funkcióit, társadalmi, közéleti státuszát, ezzel nyomatékosítva nemcsak a mondanivalójukat, de egyben tájékoztatva is a német olvasót a magyar közigazgatási, társadalmi, tudományos és kulturális intézményrendszer differenciáltságáról. Az idézett témák szerzői nagyjából és átlagosan egy bő nemzedéknyire vannak a szépirodalmat reprezentálóktól és a művészeti témák szerzőitől. Két markáns vonulat szerepel tehát a Jung Ungarnban, egyik a 19. századhoz köti a folyóiratot, a másik a művészeti mozgások és teljesítmények tekintetében már modernizálódó Magyarországhoz. E tekintetben becslendő Vészi József nyitottsága és kapcsolattrendszere, mely összekötötte a 19. és a 20. századot.

A Jung Ungarn erőssége, kiemelkedő teljesítménye volt még havi sajtószemléje. A számok végén 5–12 (!) oldalas, apróbetűs összefoglalást adott Peisner Ignác⁶⁸ és egy B. B. monogram mögé rejtett szemlélő.⁶⁹ Világos a két szerző közötti munkamegosztás. Peisneré volt a nagyobb mező, ő szinte a teljes magyar folyóirat-irodalmat figyelte, B. B. főként a Huszadik Századot és a Nyugatot kísérte figyelemmel. (A Huszadik Század *minden* 1911-es számáról jelent meg ismertetés.) Meglepő, milyen szélesre nyitotta Vészi a Jung Ungarn ajtaját. Cím szerint felsoroljuk azokat a folyóiratokat, amelyek valamely 1911-es közlemé-

előtt Kornfeld Móricra gondoltam; most szegény, úgy hallom, levert és verzagt.” A levélben a Cassirer Verlagot is megnevezi Ignotus mint követendő mintát. Ignotus levele Hatvany Lajoshoz. 1909. április 4. *Levelek Hatvany Lajoshoz, i. m.*, 69.

⁶⁴ Várady Zsigmond (1865–1913) ügyvéd, újságíró, a nagyváradi lapok, a Pester Lloyd és a Világ vezércikkírója. Öngyilkos lett, Ignotus emlékezett meg róla a Nyugatban.

⁶⁵ Edmund WILDNER, *Kommunale Wohnungspolitik in Budapest*, Jung Ungarn, 1911/5, 583–587. Wildner Ödön (1874–1944) író, szociológus, műfordító.

⁶⁶ Dr Friedrich FELLNER, *Hypothekarschuld und auf Liegenschaften ruhende öffentliche Lasten in Ungarn*, Jung Ungarn, 1911/5, 627–650. Fellner Frigyes (1871–1945) ügyvéd, a Magyar Agrár- és Járadékbank vezérigazgatója, egyetemi tanár.

⁶⁷ *Soziologie der Erkenntnisstheorien der Gegenwart*, Jung Ungarn, 1911/12, 1340–1363. Láncki Jenő (1875–1944) ügyvéd, szociológus, a Huszadik Század közreműködője, az 1910-ben indult Szociálpolitikai Szemle szerkesztője.

⁶⁸ Peisner Ignác (1855–1924) a *Neues Pester Journal* segédszerkesztője, tárcaíró. Peisnertől, aki könyvet is írt Budapest történetéről, közöltek önálló tanulmányt is: *Budapest im zwanzigsten Jahrhundert* (1911/4.).

⁶⁹ Nem vagyunk egyértelműen bizonyosak benne, ki rejtőzik a B. B. monogram mögött. Egyik feltételezésünk szerint Balassa Géza a Világ munkatársa, másik – talán erősebb feltevésünk szerint a Huszadik Században több ízben szereplő Balkányi Béla. B. B. testvére, Balkányi Kálmán Vészi Editet vette feleségül.

nyére a Jung Ungarn felhívta a német olvasók figyelmét. Ezek voltak a Budapesti Szemle, a Századok, a Magyar Nyelvőr, a Művészet, a Magyar Nyelv, az Akadémiai Értesítő, az Athenaeum, az Egyetemes Philológiai Közlöny, a Közgazdasági Szemle, a Természettudományi Szemle, a Magyar Shakespeare-tár, a Keleti Szemle, a Magyar Társadalomtudományi Szemle, a Munkásügyi Szemle, a Magyar Figyelő, a Jogállam, A Tenger (a Magyar Adria Társaság lapja), a Kelet Népe, az Archeológiai Értesítő, a Földrajzi Közlemények, a Közlekedés, a Szabad Gondolat, a Magyar Ipar és az Uránia. Több folyóiratot visszatérően szemléltek. Lenyűgözően gazdag kínálattal találkozott a német közönség, s a lista önmagában mutatja, milyen jelentékeny volt a magyar folyóirat-irodalom 1911-ben.

Terjedelmi okokból e dolgozatban nem követjük végig a tanulmányok anyagát, s nem is fordíthatunk elég teret azok tartalmi elemzésére. Mint jeleztük, ezt egy következő munkában fogjuk megtenni.⁷⁰ A 19. és 20. századi szellemi és művészeti folyamatok közötti lassabb váltásra, a dolgozatunk címében jelzett folyamatos átnövésre vonatkozó tézisünket ennyivel is bizonyítottnak látjuk. A Jung Ungarnban békésen megfértek egymással az akadémiai jellegű dolgozatok és az irodalmi, művészeti kísérletek.

Egy tartalmi kérdéssel azonban jelzesszerű kivételt teszünk, ez pedig Vészi József állítása, miszerint a Jung Ungarnban „különösen erős küzdelmet folytatott a Magyarország ellen irányuló pángermán izgatás és Scotus Viator agitációjával szemben”.⁷¹ A pángermán törekvések már a 19. században tapasztalhatók voltak, még Ady Endre is írt – évekkel korábban, éppen Vészi Budapesti Naplójában – figyelemfelhívó publicisztikát a pángermán szemléletmód jelszaváról, hogy „az egész világ német vagy legalább is németnek kellene lennie az egész világnak”.⁷²

De ennél is többről van szó Scotus Viator esetében. Úgy véljük, Vészi Józsefnek majdhogynem személyes ügye volt a Seton-Watsonnal⁷³ folytatott vita. Történészek szerint a 20. század elején mindenki őt olvasta, ha valamit tudni akart Magyarországról.⁷⁴ Robert William Seton-Watson éppen abban az időben kezdett foglalkozni a monarchia nemzetiségeinek kérdésével, amikor Vészi a Fejérváry-kormány sajtóirodájának vezetője lett.⁷⁵ Egy évvel később, amikor Vészi

⁷⁰ Megítélésünk szerint indokolt lenne egy kétnyelvű antológiát összeállítani a méltatlanul elfeledett Jung Ungarn anyagából, s igyekezni is fogunk ezt megtenni, lehetőség szerint nemcsak magyar, de német támogatással.

⁷¹ *Országgyűlési almanach 1931–1936*, 549.

⁷² Napóleon von Theilgut, Budapesti Napló, 1904. március 18.

⁷³ Robert William Seton-Watson (1879–1951) skót származású brit publicista és történész. Publicistaként 1906-ban a *Spectator*-ban jelentkezett álnévén, melyet nemsokára maga oldott föl. A középkelet-európai térség nemzetiségi szakértője volt. A világháború előtt élénken kritizálta a magyar nemzetiségi politikát, ösztönözte a monarchia felosztását. A máig hatóan negatív magyarság-kép propagálója. 1920 után a történelmi pályát választotta, a Royal Historical Society elnöke.

⁷⁴ A. J. P. TAYLOR, *The Trouble Makers. Dissent over Foreign Policy 1792–1939*, London, 1957, 88. Idézi JESZENSZKY Géza, *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*, Budapest, Magvető, 1986.

⁷⁵ A Fejérváry-kormány 1905. június 18. és 1906. április 8. között volt hatalmon.

már kiköltözött Berlinbe, kezdtek megjelenni az angol szerző Magyarország jövőjének bizonyos feltételekkel esélyt adó, ám keményen kritikus cikkei a *Spectator* oldalain.⁷⁶ Vészi hazafiúi kötelességnek tartotta a negatív ország-kép viszszaütését. E tekintetben egy érdekes, paradox ellentmondás mutatkozott a Jung Ungarnban. S ez a szembenállás már világnézeti és nemcsak nemzedéki különbségeket mutat. Míg Vészi a Seton-Watson bírálata ellen küzdött, addig itthon a polgári radikalizmus orgánuma, a Huszadik Század javarészen elfogadta, hasznosnak mondta, sőt megköszönte a brit publicista észrevételeit.⁷⁷ A Jung Ungarn utolsó számában Peisner sajtószemléjében röviden idézi, amint Jászi és folyóirata védelmébe vette Seton-Watson kritikáját. Azt írja Jászi, Scotus Viator művét fizetett bérenc művének bélyegezték azok, akik a mindenkori kormányhatalom cselédei. Jászi azokat is megnevezte, akik a bírált valóságért felelősek voltak: „a gyalázatos rendszer, nem a magyar nép és az öntudatos polgárság műve, hanem a feudális Magyarorszáé és szolgahadé”.

Irodalom a Jung Ungarnban

A Cassirer Verlag *irodalmi* és művészeti közege, környezete egészen kiemelkedő volt. 1910 végén, párhuzamosan a Jung Ungarn elindításával a kiadó feltámasztotta a Pan című kéthetente megjelentetett folyóiratot, melyből fél éven belül hetilap lett. A lap legfontosabb szerzői Heinrich Mann (gyűjteményes köteteket is a kiadó gondozta), Alfred Kerr, Frank Wedekind, Anatole France, Robert Musil, Max Brod, Eduard Bernstein voltak.⁷⁸ A Cassirer például szolgált a százzadelő vágyainak megfogalmazásakor is, tudjuk, hogy Ignotus is egy ilyen modern és több művészeti ágat magában foglaló intézmény létrehozását remélte.⁷⁹

A nyelvébe és kultúrájába zárt magyar irodalom nehezen jutott külhoni közönség elé.⁸⁰ Már említettük Hatvany Lajos 1910-es tanulmányát, a *Magyar irodalom a külföld előtt* című magyar irodalomtörténeti vázlatot. Hatvany ugyanaból indult ki, amire már utalt Lengyel Géza is kiállítási cikkében: Magyarország „német földön gyűlött és megvetett ország”, s az „irányadó körök, kezdve a kul-

⁷⁶ JESZENSZKY, *Az elveszett presztízs, i. m.*, 156–249.

⁷⁷ JÁSZI Oszkár, *A magyar választási korrupció (R. W. Seton-Watson: Corruption and Reform in Hungary. Study of Electoral Practice. London: Constable & Co. 1911)*, Huszadik Század, 1911, 382–384. Itt hívjuk fel az olvasó figyelmét, hogy 1901-ben Vészi József is alapító tagja volt a Társadalomtudományi Társaságnak, sőt annak választmányában is dolgozott.

⁷⁸ FEILCHENFELD–BRANDIS, *i. m.*, 449–469. 1910 novembere és 1912 márciusa között a Pan összesen 41 számot jelentetett meg.

⁷⁹ Ignotus levele Hatvany Lajoshoz, 1909. április 4. *Levelek Hatvany Lajoshoz, i. m.*, 69.

⁸⁰ SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1912–1933*, Modern Filológiai Füzetek, 17. sz., 1973, 53–58, továbbá GYÖRFFY Miklós, *A magyar irodalom német recepciója*, in *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*, szerk. JÓZAN Ildikó és JENEY Éva, Budapest, Ballassi, 2008, 34–48. A szakirodalom ilyen erősen nem hangsúlyozza, de mi most itt kimondjuk: a magyar irodalom ekkori németre fordítása egyértelműen *kudarctörténet*.

tuszminisztertől az akadémiáig és egyetemig, mit sem tudnak róla”. Hatvany Lajos hosszan kitér Széchenyi nagyságára és működésére, majd a reformkor irodalmi műveire és költőire. (Ő is érinti a *németellenes Bánk bánt* és igen hosszan mutatja be a németeknek Petőfit.) A nagy politikai fordulatot 1867 jelentette, az ország gazdasága fejlődött, európaiasodott, sőt amerikaiasodni kezdett.⁸¹ Budapest – mondja Hatvany – a Balkán Chicagója. Mindez együtt jár a tempó gyorsulásával – és az újságírás felértékelődésével. (Hatvany a modern újságírás szerencsétlen, sekélyesedést mutató velejáróit is bemutatja. Azt se felejtjük el, hogy Hatvany is Gyulai tanítványa volt, 1909-ben a Nyugatban közölte *Gyulai Pál estéje* című visszaemlékezését. Gyulai, a mester dörögdelmes átkokat szórt a sajtóra. Emlékeztetünk rá, hogy Vészi is „Gyulai lábánál ülve szívta magába a magyar irodalom szellemét” – mint hivatalos, patetikus és színesen megírt életrajzában mondja magáról.⁸²) A magyar lapok között Hatvany különösen kártékony szellemiségűnek tartotta a „sovinszta program keresztülhajszolását valló” Budapesti Hírlapot, az ugyancsak asszimiláns Rákosi Jenő orgánumát. A lap működését egyenesen kulturális hajótörésnek mondja. A német olvasók számára készített, Széchenyitől és Petőfitől induló történeti áttekintés végül Ady Endre – az „Új Magyarország” előharcosa – igen hangsúlyos és hosszas elemzéssel bizonyított nagyrebecsülésében teljesedik ki.

S mégis – Ady csak kétszer jelent meg a Jung Ungarnban.⁸³ (Megjegyezzük, hogy Ady egy versével 1910-ben már szerepelt a Panban.⁸⁴) Itt azonban felvetődik a fordíthatóság kérdése és a fordítók ügye. Említettük, hogy Vészi fordította németre a *Bánk bánt*. De alig ismert tény, hogy ő volt Ady első német fordítója is! Egy 1909-ben Berlinben a „Fata Morgana” címmel rendezett ünnepségen Beregi Oszkár szavalt Ady-verseket Vészi fordításában.⁸⁵ Ezek a fordítások tudomásunk szerint nincsenek meg, pedig érdemes lett volna összevetni, illik-e Vészi patetikus és szecessziós hangneme az Ady-versekhez. Mindenesetre megkockáztatjuk a feltevést, hogy amennyiben pontos Kosztolányi jellemezése Vészi publicisztikai munkásságáról, a fordító saját tónusa bizony illett Ady hangjához. Ezt

⁸¹ A magyar irodalom is jó pár „amerikanizálódásról” szóló példával szolgál, ld. pl. Mikszáth *A Noszty fiú este Tóth Marival* vagy Molnár Ferenc *Az éhes város* című regényét. A névadásban is megjelent az amerikai hatás, ld. pl. New York palota stb. Németország amerikanizálódáshoz ld. *Mythos USA: „Amerikanisierung” in Deutschland seit 1900*, hg. Frank BECKER, Elke REINHARDT BECKER, Münster, Campus Verlag, 2006. és FRANK Tibor, *Polányi Mihály Berlinben*, Polanyiana, 2002/1–2, 117–133.

⁸² Vészi József. In *Magyar Országgyűlési Almanach az 1931–1936. évi országgyűlésről. Ötszáz magyar élet*, szerkesztik LENGYEL László Dr. és VIDOR Gyula Dr., Budapest, 1931, 547–551.

⁸³ Horváth Henrik fordításában *A magyar ugaron, Sírás az élet-fa alatt, az Ádám, hol vagy?, a Harc a Nagy-úrral* jelentek meg a nyitó számban. Másodszer „Nachdichtung” – tehát utánköltés és nem fordítás – megjelöléssel szerepel Leo Greiner verse.

⁸⁴ A Cassirer-bibliográfia szerint a *Mert engem szeretsz* című Léda-vers 1910. december 16-án jelent meg a Panban, a folyóirat 129. oldalán. A bibliográfia nem tünteti fel a fordítót.

⁸⁵ VITÁLYOS László, *Ady-bibliográfia 1896–1987*, kiegészítő köt., Budapest, MTA, 1990, 2646. tétel.

írja Kosztolányi: Vészi „feleselt önmagával és a világgal, ellágyult és fölfortyant, Carlylei fesztelenséggel finom és vaskos szóképeket halmozott egymásra, rózsát és záptojást hajigált s mindig oly közvetlen volt, oly meglepő, oly ízig-vérig emberi, hogy a hittérítők vitáira kellett gondolnom. Úgy rémlett, hogy tintája meggyullad a tollán s kéziratpapírja ellobog írás közben. A forma remekművei voltak ezek a haragban és szeretetben fogant cikkek.”⁸⁶ Mindenestre tény, kevesen ismerték jobban ekkor Adyt, mint Vészi József. Hatvanyánál is sokkalta mélyebben ismerte.⁸⁷

Tekintsünk végig röviden a *Jung Ungarn* szépirodalmi publikációin.⁸⁸

Időrendben az első közlemény egy részlet Mikszáth Kálmán *Beszterce ostroma* (*Die Belagerung von Neusohl*) című regényéből. Nagy, de mégsem túlterpeszkedő adagokban következtek a folytatások, az utolsó számban befejezték a regény közzétételét, csak a Nagy Miklósnak írt utószó maradt el. Ugyanebben a számban Móricz Zsigmond *Tragédiája* következik, aztán Ady versei, Bródy Sándor és magyar népballadák Vészi József fordításában. A következő számok prózairói – ebben a műnemben erősebb a folyóirat, mert a próza könnyebben fordítható – Ignó, Petelei, Szini Gyula, Molnár Ferenc, Gárdonyi Géza, Biró Lajos, Tömörkény István, Ambrus Zoltán, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Móricz és ismételten, Kabos Ede, még egy ízben Tömörkény és Biró, végül Gárdonyi visszaemlékezései és Ritoók Emma zárják a prózai bemutatkozást. Kis eltéréssel azok a szerzők, akiket Hatvany a 12 kötetesnek gondolt német nyelvű sorozat tervében felsorolt. A Hét, a Budapesti Napló és a Nyugat (s részben az ekkori Új Idők) felfedezettjei. (Bródy Sándor és Gárdonyi Géza szerepeltetése a könyvsorozat tervében és a Jung Ungarnban azért is említésre méltó, mert az 1911-ben kirobant Osvát–Hatvany-konfliktusban éppen e két szerző megítélése, szerepeltetése is fontos szerepet játszott.)

A lírai szerzők között, követve a közlés időrendjét, Ady után Arany János következett balladáival, majd Kiss József, aztán Babits.⁸⁹ Hangsúlyos volt a majd’ két évtizede halott Reviczky Gyula jelenléte is a Jung Ungarnban. Reviczky kétszer is szerepel, először Spóner Andor tolmácsolásában, majd Falk Miksa fordításában újraközölték a Pester Lloydban már megjelent híres művet, a *Pán halálát*. Kiemelkedik a lírai közlemények közül Balázs Béla *A kékszakállú herceg vára* című misztériumjátéka, melynek Bartók ekkor már készítette (a lipótvá-

⁸⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Vészi József*, Nyugat, 1928/11, 827–828.

⁸⁷ Az Ady–Vészi viszony jellemzéséhez egy idézet hozunk Ady Margita-ciklusából. Ady korai önképét rajzolja meg benne: „Egy poéta-Széchényi vágytam lenni / S mellékesen [...] / Vészi József és Bartha Miklós együtt.”

⁸⁸ A folyóiratban közölt szépirodalom bő *könyvészeti* leírását ld. RÓZSA Mária, *Magyar irodalom a Jung Ungarn című folyóiratban*, Magyar Könyvszemle, 118. évf., 2002, 3. sz., 317–321.

⁸⁹ Itt jelezzük, hogy a nagyváradi tanár, Horváth Henrik már 1910-ben dolgozott egy német nyelvű magyar lírai antológián, s élénk levelezésben volt Babits Mihállyal a fordításokról. Az antológia évekkal később jelent meg: *Neue ungarische Lyrik in Nachdichtungen Heinrich Horvát*, München, Müller, 1918. A kötetről Kosztolányi írt igen elismerő kritikát a Nyugatban (1919/8).

rosi casino pályázatán elutasított) első zenei feldolgozását.⁹⁰ Következett még egy Arany János-közlemény, a *Pázmán lovag* Ludwig Dóczi, azaz báró Dóczi Lajos fordításában. Babits is visszatérő szerző lett, a *Danaidák* német közlésével. Leo Greiner verse alcíme szerint Ady *utánköltés* („*Meine Ernte die Zeit*. Nach Andreas Ady”). Juhász Gyula versei szintén szabadabb fordításban, *átköltésként* jelentek meg a Jung Ungarnban.

Ha az összes szerzőre tekintünk, mit láttunk? A Budapesti Napló irodalmi seregét, kiegészülve a Nyugat újoncaival. Vészi politikai hírlapjában évtizedes munkával futtatott föl egy irodalmi nemzedéket, elsősorban prózairókat, aztán tehetségfelfedező szerepét átvette az irodalmi szemle, a Nyugat. Ezek a nemzedékváltás évei, Vészi irodalmi kiöregedéséé, a nagyot mondó és nagyot akaró, dúsgazdag és – sok idézet szól róla – ekkor szemtelenül nagyképű Hatvany színrelépéséé.

A Jung Ungarn irodalmi horizontja tágas, a közölt művek értékállóknak bizonyultak, a szerzők az irodalmi kánon részeivé lettek. Mi lehetett Hatvanynak, a Jung Ungarn irodalmi szerkesztőjének válogatási szempontja? Egyrészt áttemeltek a Pester Lloydban közölt szerzőket. Sok esetben véletlen is volt választás. Ennek alátámasztására Babits Mihály levelezéséből idézünk. 1911. március 8-án Hatvani Pál⁹¹ kereste meg Babitsot azzal, hogy anyanyelvére, azaz németre fordította le a költő versét, *A Danaidákat*, s kérte a költőt, fogadja el ajándékát.⁹² Válaszában a lelkes Babits arra kérte a fordítót, hatalmazza fel arra, hogy a verset valahova elküldje, s jelzi, a Jung Ungarnra gondolt. A viszonyválaszból kiderült, Hatvani Pál már beküldte a verset a berlini magyar–német folyóiratnak, de onnan nem kapott választ. Ekkor Babits is elküldte a kéziratot Hatvany Lajosnak. Néhány hét múlva erre már reagált Hatvany. Azzal kezdi a válaszát Babitsnak, hogy „lekopogtatta” a Danaida-vers „hihetetlen készségű fordítását”, kérdezi a fordító címét, hogy néhány „hibbanást” megbeszéljen a fordítóval, s egyebet is kérheszen tőle. Ez a rövid levélváltás mutatja, hogy Hatvany maga foglalkozott a kéziratokkal, egészen a gépbe írásig. Annyi mindenestre bizonyos, a lappal nemzetközi hírnevet „ígért” nemzedéktársainak. Széles gesztus volt, még ha egyben önmaga szerepének túlhangsúlyozása is.

Tanulságos megnézni, kik fordították németre az irodalmi műveket. Majd mindannyian lényegesen idősebbek, nem a fordított költők kortársai. A leghosszabb közlemény Mikszáth 12 részes regényfolyama volt, Eduard Schullerus⁹³ tolmácsolásában. Schullerus Gyulai Pált, Ady Endrét, Petelei Istvánt is németre fordította. Említettük már a középiskolai tanárt, Horváth Henriket, ő a kivételek

⁹⁰ BARTÓK Béla, *A kékszakállú herceg vára*. Op. 11., 1911., közreadja és a kommentárt írta VIKÁRIUS László, Budapest, Balassi Kiadó–MTA Zenetudományi Intézet, 2006.

⁹¹ Hatvani Pál [Paul Hirsch] (1892–1975) német anyanyelvű újságíró, műfordító, kémikus.

⁹² Hatvani Pál Babitsnak, Budapest, 1911. március 8. *Babits Mihály levelezése 1909–1911*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005, 148–149, 152–153. Babits idegen nyelvre fordított munkáiról ld. uo. 237–238.

⁹³ Eduard Schullerus (1877–1914) erdélyi szász költő, brassói levéltáros.

közé tartozott, Ady–Babits nemzedékével volt egyidős. Ludwig Dóczi – Arany fordítója – viszont még Vészinél is idősebb volt, 1845-ös születésű.⁹⁴ Deák eszméinek népszerűsítője volt, Andrassy Gyula mellett először titkár, majd a monarchia sajtófőnöke. Dóczi személye, még ha „csak” fordítóként is szerepelt a Jung Ungarnban megint csak az átívelést, a folyamatosságot mutatja a 19. századi liberalizmus és a modernség között. (S személye, mint még sokaké az említettek közül, egyben a problémátlan asszimilációs folyamat egyik példája is.)

A Jung Ungarn megindulásakor és a megjelenés teljes évében itthon harc folyt Hatvany Lajos és Osvát Ernő között. A vita akörül éledt meg, hogy Osvát folyamatosan újabb és újabb tehetségeket akart nyilvánossághoz juttatni.⁹⁵ A Jung Ungarnban, a német közönség számára mindegy volt, mennyire frissen felfedezett tehetségről van szó, az idegen publikum számára minden és mindenki új volt. De mint láttuk a Jung Ungarn számára program volt a magyar kulturális múlt és akadémiai jelen megismertetése is. Osvát viszont következetesen visszautasította Hatvany olyan ötleteit, mint a Nyugatnak a hagyományokba való beleágyazottságát, a magyar irodalmi múlttal való szellemi kapcsolatát dokumentálni hivatott Csokonai-számának vagy az iskolákban használatos tankönyvek haladó szempontú bírálatát adó tankönyv-számának a megjelentetése.⁹⁶ (Az otthoni szembenállásba Ignotus is belevonandó, ő sem nézte jó szemmel az egyre újabb fiatalok feltűnését, bár végül szolidáris maradt Osvát koncepciójával. Am őt most nem idézhetjük meg ebben a problémavázlatban.)

De ennél több volt az ellentét. Az Osvát képviselte esztétizmus gondolatát Hatvany a társadalmi és *politikai* progresszió képviselésével is össze akarta kapcsolni. Mint 1911. december 30-án a Nyugat belső ügyei kapcsán a Világban publikált, Ady Endréhez intézett nyílt levelében írta: „A Nyugat irodalma (...) egy fáradt és elmaradt ország kifelé vágyó, befelé sajtó magára eszméléséből nőtt ki. A Nyugat folyóiratban együtt jelennek meg azok a férfiak, akik akár tudományos, akár politikai, akár közgazdasági téren azoknak a tendenciáknak a tényleges képviselői, melyeknek az irodalom csupán előre érző sejtése vagy formába foglalója lehet (...) A Nyugat irodalma az ország minden termő és teremtő erejével kapcsolatos, minden, ami tehetség (nem véletlenül, hanem szükségszerűen) a mi táborunkban van. A Nyugat könnyen válhatná a progresszivitás szemléjévé, ha kizárólagos esztétaságából engedne valamit. Kevesebb irodalom, több élet!”

Nos, mint láttuk, a Jung Ungarn inkább az életességet, a politizálást képviselte. A berlini magyar–német folyóirat szenvedélyességét, hivatástudatát elsősorban Vészitől eredeztetjük. Időközben otthon kenyértörésig fajult az Osvát–

⁹⁴ BORONKAI Szabolcs, *Német–magyar kétnyelvűség: Ludwig Dux – báró Dóczy Lajos*, Irodalomtörténeti Közlemények, CV(2001), 1–2., 71–83.

⁹⁵ Sokan félreértelmezik Osvát magatartását. Megítélésünk szerint Osvát azt akarta demonstrálni, hogy a Nyugat modernsége permanens modernség, végtelen, előre felé nincsen határa.

⁹⁶ Halász Imre közlését Kőszeg Ferenc – Holmi, 2008/január 108–128. – megítélésünk szerint tévesen köti Osváthoz, inkább a Hatvany–Ignotus szerkesztői szövetségi szál magyarázza a közlést.

Hatvany-perlekedés. Utalunk itt a szerkesztői jogok szerződéses kikötésére, Hatvany látszólagos kapitulációjára, behódolására – majd az ezt követő fenyegetésre, hogy eladja a Nyugatot. S miközben a Jung Ungarn folyamatosan működött, s ebben megítélésünk szerint – ennek ellenkezőjére nem látunk semmiféle jelet – Hatvany részben hajlandó is volt alárendelni magát a kétségbevonhatatlan tekintélyű Vészinek, itthon viszont már 1911 februárjában lépéseket tett a Nyugat eladására.

Még egy fontos adalék a Jung Ungarnból, ami az otthoni vitához, a Nyugat körüli rivalizáláshoz, hatalmi harchoz tartozik. A Jung Ungarn februári számának sajtószemléjében Peisner Ignác így mutatja be a Nyugatot a német közönségnek: „a radikális esztétikai irányt követő és a költészetben új utat törő fiatal irodalmi Magyarország Hatvany Lajos körül gyülekezik, s ad ki egy új folyóiratot, a Nyugatot”. A cím, mondja Peisner, kitűnő választás, mert jól kifejezi, hogy a folyóirat szoros kapcsolatban van a nyugat-európai irodalmi mozgalmakkal. Az értelmezésnek az a része viszont, hogy Hatvany volna a modern irodalom középpontja, itthon természetesen ellenkezést, vitát gerjesztett. De ez már visszavezet minket az országhatárokon belülre.

Összefoglalva, a Jung Ungarn a tudatos és tapintatos, kölesönösségen alapuló magyar kulturális külpropaganda egyik legelső orgánuma volt. Nem adatott nagy idő a lapnak, de az egy évfolyam azt mutatja, ha tovább működött volna, az utókor feltétlenül a jelentékeny folyóiratok sorában, s nem a kuriózumok között emlegetné.